
**HOOGWAARDIG OPENBAAR VERVOERVERBINDING (HOV)
SPOORONDERDOORGANG SANTPOORT-DRIEHUIS
GEO-ARCHEOLOGISCH BUREAUONDERZOEK**

WIM BOSMAN - MEI 2012

Dit bureauonderzoek dient als basis voor een archeologisch PvA en/of PvE

aanleiding

De provincie Noord-Holland bereidt in samenwerking met de gemeente Velsen een Hoogwaardig Openbaar Vervoerverbinding (HOV) voor. Dit noodzaakt tot het inventariseren van archeologische waarden vanwege mogelijke aantasting van het gemeentelijk oudheidkundig bodemarchief.

Voor het overgrote deel van het traject - zoals dat tot februari 2012 bekend was - geldt dat er *geen* bedreiging van archeologische waarden is te verwachten. Dat deel van de route vergt geen andere ingrepen dan een herinrichting, dan wel een relatief geringe aanpassing van wegdek en directe omgeving. Het beperkt zich tot het maaiveld en de subrecente bouwvoor en kan daardoor buiten beschouwing blijven.

Op twee trajectdelen zijn echter bodemingrepen voorzien die consequenties kunnen hebben voor het bodemarchief. Het betreft Santpoort en Driehuis. Het deel aan de zuidzijde van Santpoort-Noord, ter hoogte van de Vlielantweg, vergt - in zoverre tot heden bekend - in omvang beperkte bodemingrepen waaronder slootverlegging. Een extensieve begeleiding van de werkzaamheden en documentatie van de waarnemingen wordt hier afdoende geacht.

Anders is dit bij het nieuw te bouwen deeltraject tussen de Santpoortse Dreef in Santpoort-Noord en de voormalige spoorbaan nabij de begraafplaats Westerveld te Driehuis (centrale coördinaat 103.800/494.800). Hier dient een onderdoorgang te worden gemaakt van de actueel fungerende spoorbaan (Haarlem - Uitgeest).

Gezien de hierbij maximaal te behalen diepte van 8 m en de daarmee samenhangende lengte van ruim 300 m en de bijbehorende breedte van meer dan 15 m, betekent dit het op grote schaal verloren gaan van het bodemarchief. De oudheidkundige potentie van de bodem van met name de noordwestelijke helft van dit tracédeel wordt hoog geacht.

huidig gebruik

Het huidige gebruik van dit deelplangebied is op te splitsen in vier eenheden (zie ook Afb. 5):

van noord naar zuid:

1. Voormalige spoorbaan
2. Bosschages
3. Huidige spoorbaan
4. Bollenland

Ad 1 - 2 Ter hoogte van de overgang van 1 naar 2 bevindt zich bijna haaks op het geplande tracé een ingegraven (en vermoedelijk deels voorgeboorde) aardgastransportleiding met een doorsnede van een kleine meter.

Ad 4 Bij de aansluiting op de in het zuidoosten gelegen Santpoortse Dreef is over circa 20 m zowel een groenstrook/bosschage als een sloot aanwezig.

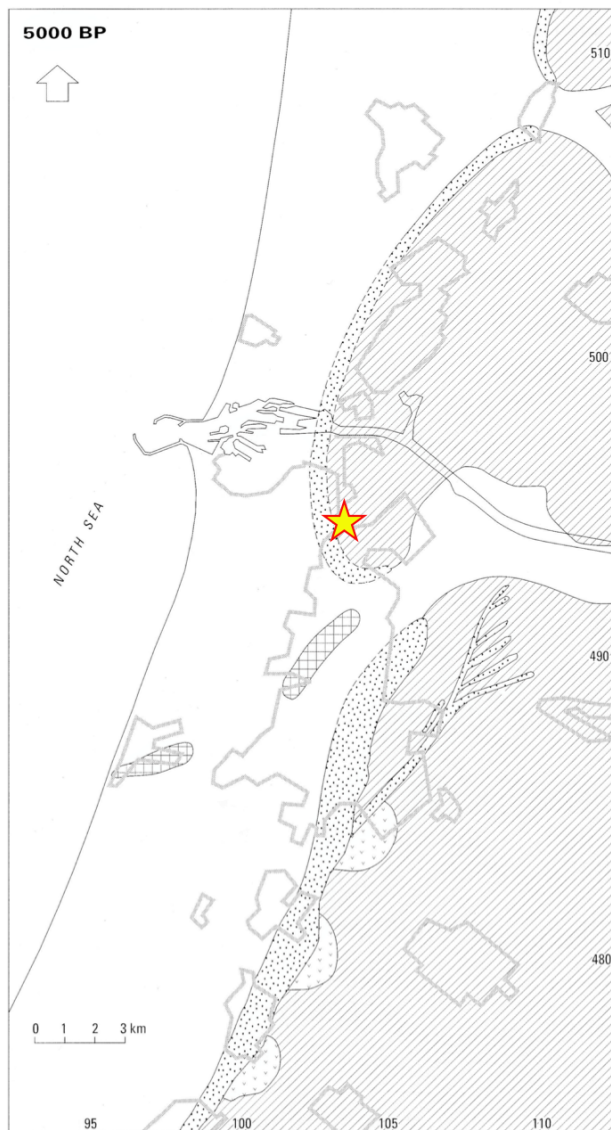
ontstaansgeschiedenis landschap

Het plangebied dankt zijn ontstaan aan de Hollandse kustvorming gedurende de afgelopen 6.000 jaar. Het maakt deel uit van de West-Nederlandse barrière kust die zich ontwikkelde tot een gordel van strandwallen die aanvankelijk door tussenliggende strandvlaktes zijn gescheiden. De exacte ruimtelijke verdeling van wallen en vlaktes in latere stadia - zoals bewaard gebleven in de ondergrond van het plangebied - is in feite onbekend. Toedekkende duinzandpakketten geven het landschap zijn definitieve aanzien.

relatieve zeespiegelstijging

Het huidige geologische tijdvak is het Holoceen (11.500 jaar tot heden). Het wordt behalve door een aanvankelijke temperatuurstijging gekenmerkt door de ermee direct samenhangende zeespiegelstijging. Als gevolg van de aanvankelijk snel oplopende zeespiegelstanden en in later stadia vooral de daling van het land kon de Noordzee ver landinwaarts oprukken. Tegelijkertijd bracht de zee grote hoeveelheden zand naar de kust. De oudste kustlijn die dermate veel weerstand tegen de zee bood dat hij bewaard bleef, ligt ter hoogte van Haarlem ruim negen kilometer landinwaarts van de huidige kust. Deze strandwal, die het best kan worden getypeerd als een smal en langgerekt type waddeneiland, bleef als stabiele fundering bewaard in de ondergrond van onder meer het kerkdorp Spaarnwoude.

Ter hoogte van Velsen werd de kustlijn minder ver terug gedrongen (Afb. 1; Van der Valk, 1992 en 1996). Rond 5.800 jaar geleden (5.000 BP) vormde zich ter plaatse van het plangebied een strandwal die eveneens stand hield. Aanvankelijk begrenste de grote getijdengeul die bekend staat als het Zeegat van Haarlem de wal aan de zuidzijde, maar nadat een kustdoorbraak ter hoogte van het huidige Beverwijk tot stand kwam, sloot de kust zich in het zuiden. De onophoudelijke zandaanvoer maakte vervolgens dat de kustlijn zich zeewaarts uitbouwde terwijl deze geleidelijk aan werd rechtgetrokken. (Afb. 2).

Afbeelding 1

Spooronderdoorgang HOV

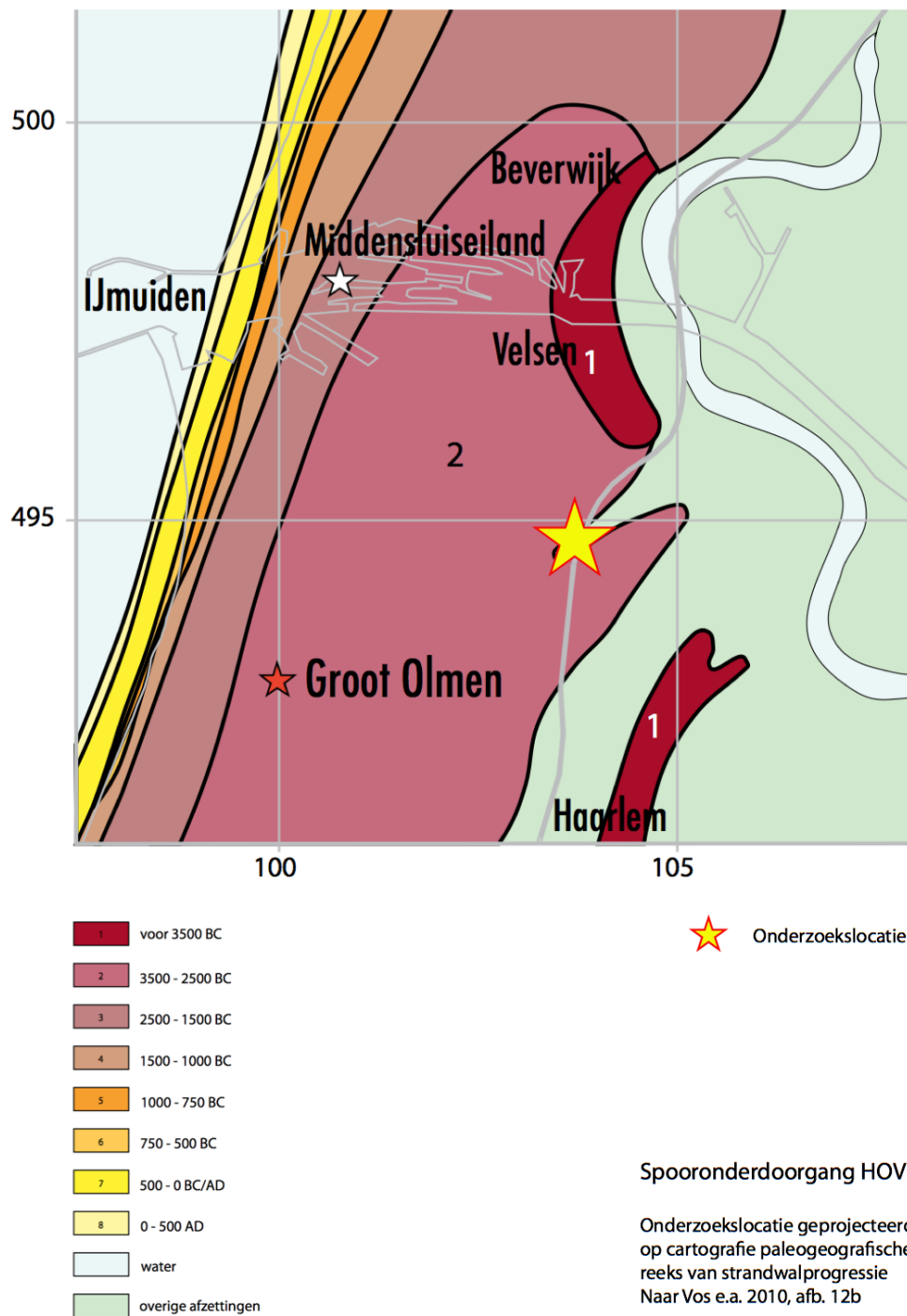
Onderzoeklocatie geprojecteerd op paleogeografische cartografie van Bert van der Valk (1992/96)

5.000 BP = 3.800 jaar voor Chr.

 Onderzoeklocatie

marine area / channels	clay deposition in channel scour	peat growth	present-day built-up area
beach barriers	overbank clay	peat growth starting	
sand and mud flats	sandy bank deposits	washover deposits	

Afbeelding 2

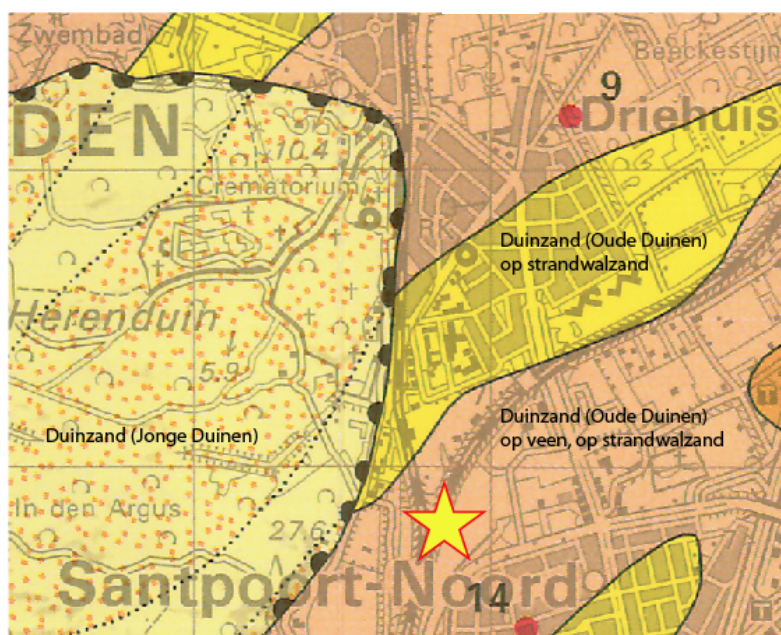
strand- en duinafzettingen

De precieze aard en ligging van deze achtereenvolgend uitbouwende kustlijnen is niet bekend. Dat is het gevolg van de bedekking met metersdikke duinzandlagen. De overvloed aan zand dat door de Noordzee werd aangevoerd was namelijk dermate groot dat het land niet alleen terrein veroverde ten koste van het water, er was tevens ruim voldoende materiaal voorhanden om zowel de zeespiegelstijging bij te houden als om het achterland royaal toe te dekken met stuifzand.

De ondergrond van het plangebied is dan ook in hoofdzaak samengesteld uit Oude Strand- en Duinafzettingen (Afb. 3). De hier aan de orde zijnde bovenste 10 meter behoort geologisch tot de Naaldwijk Formatie en laat zich onderscheiden in het Zandvoort Laagpakket (strandzanden) en Schoorl Laagpakket (duinzanden). Plaatselijk wordt het zand opgedeeld door niveaus van het Hollandveen Laagpakket behorende tot de Nieuwkoop Formatie.

Afbeelding 3

104

495

 Onderzoeklocatie

Spooronderdoorgang HOV

Onderzoeklocatie geprojecteerd op Vereenvoudigde Geologische Kaart van Haarlem en omgeving RGD 1995

duinzand en veen

Een fragment van de Vereenvoudigde Geologische Kaart van Haarlem en omgeving (Afb. 3) laat zeer globaal zien waar in de ondergrond één of meer lagen veen aanwezig zijn. Het is verleidelijk om te veronderstellen dat het resulterende patroon ook de ligging van eventuele strandwallen in de ondergrond representeert. Dit is echter bepaald niet zeker. Gezien de hoogteligging van de veenlaag/-lagen gaat het hier om voormalige moerasvorming in duinvalleien en niet om opvullingen van laaggelegen strandvlaktes. Bovendien heeft eigen onderzoek aangetoond dat het al dan niet aanwezig zijn van veenlagen en voormalige bodems aanzienlijk complexer is dan op de kaart weergegeven. Voor de schaal die benodigd is voor het opstellen van verwachtingen voor archeologische doeleinden is deze dan ook heel beperkt geschikt. In feite geldt dit dus ook voor het desbetreffende deel van de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW; beheerd door de rijksdienst RCE) die voor een belangrijk deel op de geologische kaart is gebaseerd. De aanwezigheid van veenlagen of bodems bewijst hoe dan ook onmiskenbaar dat er meerdere verstuiwingsfasen hebben plaatsgevonden. Dit type scheidingslagen hebben bovendien geruime tijd nodig om tot stand te komen; voor de bewoningsgeschiedenis een belangrijk gegeven.

jonge duinen

De nabijheid van het huidige geaccidenteerde duinlandschap (geologisch: Jonge Duinafzettingen), waarvan het front slechts 175 m westelijk tot staan kwam, maakt dat in de hoogste bodemlagen van het plangebied rekening moet worden gehouden met de aanwezigheid van de bijbehorende zandafzettingen.

Als vuistregel geldt dat de oude duinvorming tot stand kwam tot rond het begin van de jaartelling en dat de hernieuwde stuifprocessen die resulteerden in de jonge duinen plaatsvonden vanaf circa 900 ná Chr. In het relatief landinwaarts gelegen plangebied worden beide zandafzettingen opgedeeld door een afwisseling met bodems of veenlagen waarvan de laatstgenoemden zich in de toenmalig laaggelegen en permanent natte terreindelen van de duinen konden vormen. Deze begroeiingsniveaus representeren voormalige landschappen die gedurende perioden van stagnatie tijdens het stuifproces zijn ontstaan. De zones in het landschap die noch te drassig, noch te droog waren, zijn bij de achtereenvolgende agrarische gemeenschappen zeer gewild om een bestaan op te bouwen. Het zijn dan ook juist deze niveaus die archeologische sporen kunnen bevatten.

waterhuishouding

Tot in de Middeleeuwen domineerden de natuurlijke processen het landschap. Gaandeweg greep de mens steeds intensiever in en zette het landschap naar zijn hand. Zo werd de waterhuishouding gereguleerd door de aanleg van duinrellen. De noodzaak van deze met de hand gegraven sloten, die onder een licht verhang het surplus aan bodemwater afvoeren, werd groter naar gelang het jonge duincomplex zich ontwikkelde. Door het met stuifzand opgevuld geraken van de valleien ten westen van het plangebied veranderden de afwateringspatronen. De totstandkoming van het gestaag opbollende en zich noord/zuid strekkende zoetwaterreservoir in de kern van het duincomplex veroorzaakte rigoures een tweedeling in de afwatering. In de vorm van drangwater vloeiende het teveel enerzijds af richting de Noordzee, anderzijds naar het oosten. Dit veroorzaakte in het plangebied naar alle waarschijnlijkheid voor een

extra toevoer van water. In deze periode waren er voor het gebied twee belangrijke drainagebases, namelijk De Beek in het noorden en de Schipbroekerbeek in het zuiden. Beide ontlastten zich in noordoostelijke richting naar het Wijkermeer.

ontginningen

Langdurig ontwikkelde landbouwarealen in de vorm van ‘geestgronden’ zijn in het plangebied en directe omgeving niet bekend of aangetoond. Wel zijn zij traceerbaar op ongeveer een kilometer afstand in noordoostelijke richting op basis van historische bronnen (De Cock, 1980²). Er zijn echter sterke aanwijzingen dat er nivellering en andere vormen van afgraven hebben plaatsgevonden, en hier zou een samenhang in kunnen schuilen (Bosman, 2009). Het spreekt voor zich dat tussen de oriëntatie van het ontginningpatroon en het hoogteverloop van het maaiveld een directe relatie is. Toch is deze niet dermate strikt dat het verkavelingspatroon en daarmee de afwatering exact haaks staat op de hoogtelijnen.

strategische inrichting (pré Tweede Wereldoorlog)

Het voormalige kasteel Huis te Velsen bevond zich op minder dan 200 meter in (noord) oostelijke richting uit de nu te realiseren onderdoorgang en stamt uit de 13e, mogelijk 12e eeuw. De oorspronkelijke versterking kende door de eeuwen heen meerdere gebruiksfasen. Dit vond plaats onder weliswaar dezelfde naam maar met een sterk veranderend karakter (Groesbeek, 1981; Morren, 2002). Zonder twijfel heeft ook de omgeving van Huis te Velsen tijdens zijn kasteelfunctie een militair-strategisch karakter gehad. Mede gezien de ingrijpende landschappelijke ontwikkelingen in 1954 van omzetting door middel van een zandzuiger naar bollenland is de kans om daar iets van te achterhalen heel beperkt. Inrichting van de omringende infrastructuur zoals wegen en waterpartijen zal niet beperkt zijn gebleven tot de oprit en slotgracht(en) maar zich verder hebben uitgestrekt. Ook de aard van begroeiing in de omgeving zal tijdens de kasteelfunctie een militair-strategisch stempel hebben gedragen. Het omspuiten van de bodem in het zuidoostelijke terreindeel heeft aan die zijde de sporen definitief vernietigd.

buitenplaatsenlandschap

In de 17de en 18de eeuw veranderde het agrarisch ingerichte Velsense landschap stapsgewijze maar ingrijpend. De grote welvaart van de als regel in Amsterdam gehuisveste sociale bovenlaag van de bevolking veroorzaakte een seizoensmatige trek naar liefelijker en gerieflijker oorden. De natuur diende dan wel door de hand van de kunstzinnig geschoolde tuinarchitect te worden geordend en op zijn minst de vigerende tuinmode te worden opgelegd. Dit elitelandschap werd door een zekere mate van concentratie in een dubbele reeks van buitens met bijbehorende tuinen aangelegd. Een primaire gordel omcirkelde het IJ- of Wijkermeer; een ietwat hoger gelegen reeks oriënteerde zich nabij of op de binnenduinstrand, oftewel het front van de jonge duinen (zie ook Van der Geest & Sierksma).

Op den duur veranderde ook het aanzien in het tussenliggende gebied als gevolg van de opkomst van hofsteden die werden uitgebouwd naar buitenplaatsen, al is de allure en omvang hier veelal aanzienlijk minder.

Binnen een straal van 1 km vanaf het plangebied kwamen in de loop van de eeuwen zeker 11 hofsteden en buitenplaatsen voor (Tabel 1; Afb. 4).

naam	afstand m	richting
Huis te Velsen	175	NO
Biezenvelt	350	NO
Groeneveen of Papenburg	450	ONO
Hageveldt	550	NO
De Kruijdberg	550	ZW
Westerveld	600	N
Velserhooft	700	ZZO
Duin en Berg	800	ZW
Middeloo	900	N
Auspicijs et Telis (Huis te Hage / Hagestijn / Huis Wissen)	900	ONO
Driehuijs of Duinenvelt	950	N

Tabel 1 Hofsteden of buitenplaatsen in de nabijheid.

Afbeelding 4 Spooronderdoorgang HOV

★ Onderzoeklocatie

Onderzoeklocatie geprojecteerd op historische cartografie uit:
Het 'Zegepralant Kennemerland' (omstreeks 1730)

Behalve de binnenduinrand (front van de Jonge Duinen) en het wegenpatroon toont de kaart de rijkdom aan buitenplaatsen en landgoederen.

Deze rigoureuze herinrichting van uiteindelijk grote delen van het gebied, leidde tot een elitelandschap. Hierdoor ontstond een groot contrast tussen terreindelen voor zuiver agrarisch gebruik en die van het pronken met welstand. Ondanks de grote ingrepen die sindsdien hebben plaatsgevonden, is dat in een wat ruimer perspectief ook heden nog afleesbaar.

strategische inrichting (Tweede Wereldoorlog)

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd dit deel van Velsens landschap opnieuw betrokken bij een militair strategische inrichting. In het Duitse kader van *Festung IJmuiden*, als onderdeel van de *Atlantikwall*, werd op nog geen 250 m in noordelijke richting een antitankgracht met *Walzkörpersperre* (afsluitbare betonnen doorgang) aangelegd. Inmiddels zijn aan de oppervlakte veel van deze elementen verdwenen.

wederopbouwperiode

In de jaren vijftig werd in verband met de open te stellen Velsertunnel een nieuw spoortracé gerealiseerd; hetzelfde traject waar volgens de huidige plannen nu een onderdoorgang voor moet worden gemaakt. Het overgrote deel van de tuinderijen ten (zuid)oosten van deze spoorbaan werd in diezelfde periode metersdiep omgezet ten behoeve van de teelt van bolgewassen. Voor de woningbouw in Santpoort-Noord werden de aangrenzende tuinderijen en teellandjes benut. Zij zijn veelal op gronden van voormalige buitenplaatsen ontstaan. Belangwekkende oude reliëfelementen zoals het Spanjaardsbergje werden afgegraven en genivelleerd.

fysisch-geografische waarden

Geomorfologisch wordt het gebied (in zoverre gekarteerd) gerekend tot: ‘Vlakte van getijdenafzettingen’ (legenda-eenheid: 2M35 van de Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000). Gezien de hoogteligging van plus 3,0 m NAP van de samenstellende oude duinzanden en de nivellering die in de loop van de eeuwen heeft plaatsgevonden moet dit worden beschouwd als een anomalie.

Bodemkundig wordt het zuidoostelijke deel van het gebied gerekend tot de ‘kalkhoudende enkeerdgronden in matig fijn zand’ (legenda-eenheid: EZ50A; grondwatertrap II), (Vos, 1992, p. 117). Deze zijn ontstaan door omspuiten of ‘diepdelven’ van duinzanden. Noordwest van de spoorlijn is de bodemclassificatie: beekerdgronden, bestaande uit leemarm en zwak lemig, kalkloos fijn zand (legenda-eenheid pZg21; grondwatertrap IV). Dit contrast in bodems weerspiegelt respectievelijk de rigoureuze verstoorde bodem aan de Santpoortse zijde van de spoorlijn en de oorspronkelijke staat aan de kant van Driehuis.

Het plangebied maakt vanwege zijn geologische en fysisch-geografische waarden deel uit van het provinciaal aardkundig monument *Kennemerduinen, Duin & Kruidberg, Amsterdamse Waterleidingduinen (nr. 59a)* en bezit derhalve een beschermde status (De Straat).

bewoningsgeschiedenis en archeologische waarden

De bewoningsgeschiedenis is - met name voor wat betreft de Prehistorie, Romeinse tijd en in afnemende mate de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd - direct verbonden met de heden bekende archeologische waarden. Daarom worden zij hier samengenomen waarbij zo nodig wordt gerefereerd aan de bovenomschreven landschappelijke ontstaansgeschiedenis.

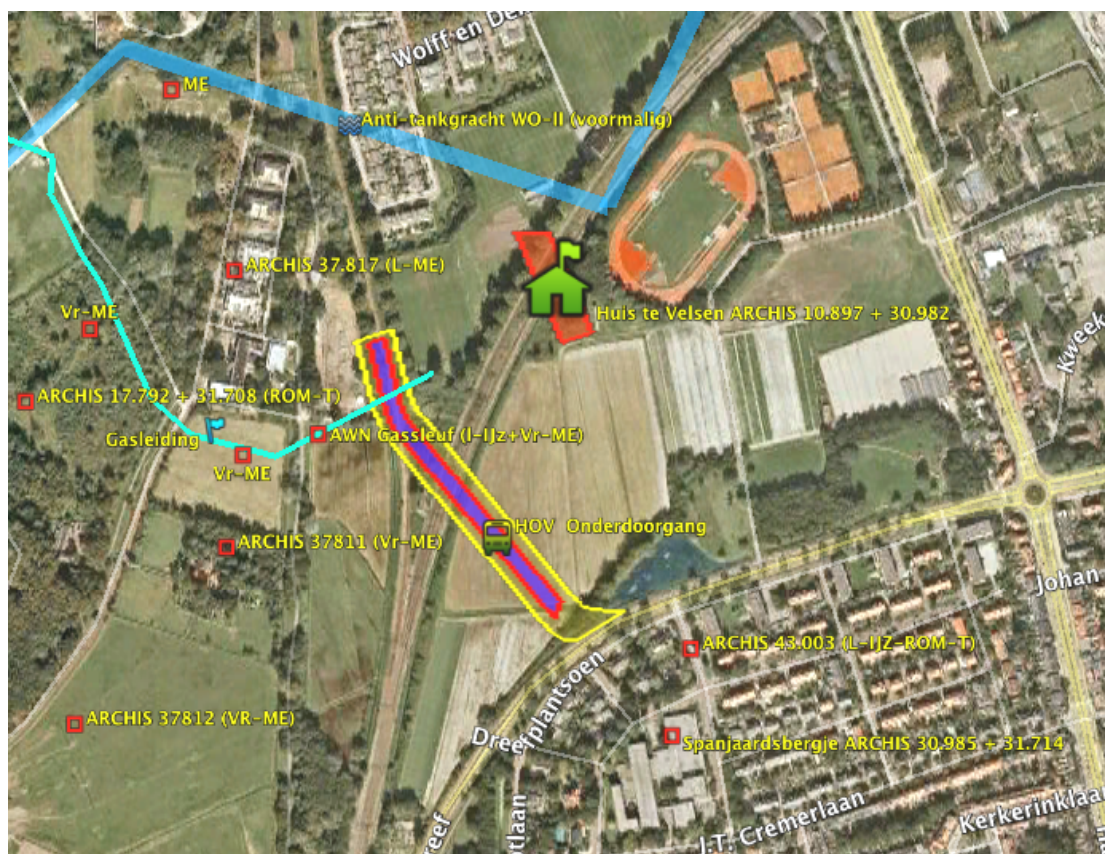
In het laatste deel van het Laat-Neolithicum (tot 2000 voor Chr.) waren enkele toentertijd reeds te benutten delen van het landschap bij de mens in gebruik. Sporen hiervan zijn gevonden aan zowel de zuid- als noordwest-zijde van Velsbroek als iets ten westen van het dorp Oud-Velsen (Velsen-Zuid) (Ten Anscher & Bosman). Meer westelijk gelegen landschappen waren tijdens deze vroege ontwikkelingsfase van de kust nog niet voor bewoning, laat staan agrarisch gebruik geschikt.

Bewoning uit de Bronstijd (2000 - 800 voor Chr.) strekt zich uit tot een lijn die reeds iets ten westen van het plangebied ligt. Bijvoorbeeld op circa 1 kilometer naar het noorden, midden in Driehuis, bevinden zich in de bodem restanten van boerderijen en uitgebreide akkercomplexen uit deze periode (Bosman, z.j.).

Gedurende de IJzertijd (800 - 12 voor Chr.) en Romeinse tijd (12 voor, tot 450 na Chr.) wordt de afstand van het plangebied tot de Noordzee geleidelijk aan gunstiger. Met het breder worden van het gebied van de Oude Duinen stijgt echter ook de grondwaterspiegel en vernatten de laagste terreindelen. De landschappelijke mogelijkheden voor een zinvolle agrarische exploitatie nemen daarom niet per se toe. Ondanks de vernatting treden bovendien ook enkele fasen op waarin stuifzanddepositie een hoofdrol vervulde. Toch zijn er in het zoekgebied meerdere belangwekkende onderzoeksresultaten geboekt. Het Spanjaardsbergje, tot halverwege de vorige eeuw aanwezig op slechts 250 m naar het zuidzuidoosten, was opgebouwd uit vele, door stuifzanddekken gescheiden niveaus waarvan er zeker zes door de mens waren beïnvloed. Ten minste vier daarvan waren omgezet tot akkers en daarbij konden drie boerderijplattegronden worden opgegraven. Globaal lag hun ouderdom tussen 400 jaar voor, tot 200 ná Chr.

Op iets meer dan een kilometer in noordoostelijke richting is in de bodem een nederzettingcomplex aangetoond dat sterk aan de omstandigheden bij het Spanjaardsbergje doet denken (Bosman & Pavlovic, 1996 en Bosman, 1998). Naar aanleiding van dit onderzoek heeft dit gebied genaamd 'Middeloo' tien jaar geleden de status van rijksmonument verkregen.

Ook aan de westzijde van het plangebied, verdeeld over een gebied met een straal van 50 tot 400 m lengte, zijn op zeker een zevental locaties belangwekkende oudheidkundige waarnemingen gedaan (Afb. 5).

Afb. 5 De HOV-onderdoorgang in relatie tot archeologische vindplaatsen.

De ouderdom loopt uiteen van IJzertijd (er is ook sprake van Late Bronstijd) tot Late Middeleeuwen. Hiermee wordt duidelijk dat zich hier een relatief intensieve bewoning heeft voltrokken. In de gasbuissleuf direct ten westen van de spoorlijn zijn zowel door de amateur-archeologen als door geologen van (toentertijd) de Rijks Geologische Dienst intensief bewerkte bodemlagen waargenomen. Het gaat hier om een tweetal dikke cultuurlagen, globaal gedateerd als respectievelijk ontstaan in de IJzertijd-Romeinse tijd en (Vroege-)Middeleeuwen. De diepteligging van het totale pakket is 0,90 - 1,50 beneden het maaiveld (gegevens AWN-Velsen en J. de Jong).

Of er sprake is van bewoningscontinuïteit kan zonder voldoende precieze dateringen niet worden gezegd. Het betrekkelijk dichte voorkomen van vindplaatsen en de dikte en uitgestrektheid van de archeologische lagen wijzen op een hoge potentie van het bodemarchief ter plaatse ten westen van de spoorbaan. Ook talrijke andere waarnemingen in een wat wijdere omgeving rechtvaardigen de status van 'Terrein van archeologische waarde' die voor dit deel van Velsen geldt (ARCHIS Monumentnummer 14909).

Over de landschappelijke veranderingen ten tijde van de Late Middeleeuwen en ‘de pruike tijd’ is hierboven reeds het een en ander gezegd. Ten oosten van de spoorlijn is van het oorspronkelijke landschap, het kasteel Huis te Velsen, de latere siertuinen en de bijbehorende bebouwing, nauwelijks iets terug te vinden. Dit geldt ook voor de sporen van de tuinderijen en andere teellandjes die hier tot het midden van de vorige eeuw aanwezig waren. Het eveneens aan de orde zijnde terreindeel ten westen van de spoorlijn - in feite ingeklemd tussen de oude en de huidige spoorbaan - biedt nog kans op significante sporen uit deze periode.

ARCHIS-gegevens (zie ook Afb. 5)

nummer <i>Waarneming /</i> Monument	omschrijving
<i>M-nummer 14909</i>	Binnen deze zone bevinden zich sporen en resten van complete cultuurlandschappen uit de prehistorie, de Romeinse tijd en latere perioden. Het betreft een uitzonderlijk omvangrijke stapeling van voormalige cultuurlandschappen, genetisch nauw verweven met de geologische en landschappelijke evolutie. Het bodemarchief, dat is opgebouwd uit oud en jong duinzand, veen, zandige klei en klei (Oer-IJ-estuarium), is kenmerkend en representatief voor de bewoningsgeschiedenis van het West-Nederlandse kustgebied. De veelal hoge kwaliteit (gaafheid) van objecten en structuren is het gevolg van de frequente bedekking en de gestegen grondwaterstand.
<i>W-nummer 10897 + 30982</i>	Huis te Velsen: Na 1950 is het terrein bijna geheel omgezet ten behoeve van de bloembollenteelt.
<i>W-nummer 37817</i>	Late Middeleeuwen
<i>W-nummer 37811</i>	Vroege Middeleeuwen
<i>W-nummer 37812</i>	Vroegmiddeleeuwse bebouwing.
<i>W-nummer 43003</i>	Sporen Late IJzertijd - Romeinse tijd.

expliciet erkende waarden

Het gebied kent geen status als *wettelijk beschermd* archeologisch monument. Daarentegen is het wel opgenomen in de lijst van Belvederegebieden, cultuurhistorisch de meest waardevolle gebieden van Nederland. Dit vloeit voort uit het passen van de kwaliteiten in de doelstelling van de *Nota Belvedere*, opgesteld door de toenmalige ministeries van LNV, OC&W, V&W en VROM in 1999. De centrale doelstelling van de nota is het bevorderen van de cultuurhistorische identiteit als sterk richtinggevend voor de inrichting van de ruimte. Cultuurhistorie omvat hier zowel het archeologisch, (stede)bouwkundig als het landschappelijk erfgoed. Die identiteit geeft een beeld van de historische situatie of ontwikkeling. De Nota Belvedere vormt een belangrijke bouwsteen voor de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening. Beoogd wordt de erkenning en het herkenbaar houden van de cultuurhistorische identiteit als kwaliteit en uitgangspunt voor nieuwe ontwikkelingen.

Hoezeer het gebied onderdeel uitmaakt én past binnen het in Velsen vastgestelde Belvederegebied blijkt uit de bijbehorende opsomming:

- Het Nationaal Park Kennemerduinen (gebied met hoge gecombineerde cultuurhistorische waarde).
- Het systeem van de oude duinen en strandwallen met de daartussen gelegen lagere strandvlaktes.

- De ruimtelijk samenhangende reeks buitenplaatsen, landgoederen en villaparken aan de rand van de duinen.
- Een specifiek gesubsidieerd project in Velsen: herstel van de functie van duinrellen na beëindiging van de waterwinning in 2002.

Voorts worden de waarden van het plangebied en zijn directe omgeving uitvoerig behandeld in het gemeentelijke Landschapsbeleidsplan onder de noemer: *Groengebied Driehuis-Santpoort*. Ouder, maar daardoor niet per se minder sturend en van toepassing, is de aandacht die het gebied krijgt in het provinciale project Kennemerzoom, met name in het *Projectenboek Kennemerzoom, Landschap en Cultuurhistorie* (Landscape Architects for SALE).

Eerder werd al gewezen op de beschermde status die volgt uit het behoren tot het provinciaal aardkundig monument *Kennemerduinen, Duin & Kruidberg, Amsterdamse Waterleidingduinen (nr. 59a)*.

archeologische verwachtingen

westelijk deel

De archeologische potentie van het gebied kent twee gezichten. De weinig of niet gestoorde bodem ten westen van de fungerende spoorlijn rechtvaardigt een hoge verwachting. Eén of meerdere cultuurlagen zijn binnen enkele meters beneden het maaiveld te verwachten. Zij vertegenwoordigt (of vertegenwoordigen) de landschappelijke ontwikkeling in relatie tot de bewoningsgeschiedenis gedurende een periode die aanvangt in de IJzertijd en mogelijk zelfs eerder (Bronstijd). Het gaat om de duinfasen Oud Duin II, III en wellicht ook die van de Jonge Duinen (I t/m III, conform Jelgersma e.a.). Dit is inclusief de fase OD-C, het begroeiingsniveau dat de periode Romeinse Tijd en Vroege Middeleeuwen omvat.

oostelijk deel

Het deel ten oosten van de actueel fungerende spoorlijn is grotendeels, en wellicht geheel omgezet tot op meerdere meters diepte. De precieze omvang en diepte zijn echter niet bekend. Dit vergt een extensieve veldcontrole.

Ook mag worden aangenomen dat de bodem onder de spoorbaan niet is omgezet. Hier moet echter rekening worden gehouden met vervorming door drukbelasting. Zo'n restrictie geldt eveneens de aansluiting op de Santpoortse Dreef, waarbij rekening moet worden gehouden dat hier de aantasting van de bodem ondiep is en dus relatief beperkt blijft.

toenmalige kustlijn (grotere diepte)

De maximale ontgravingdiepte van ruim *min* 3,0 m NAP biedt een zeldzame mogelijkheid de toenmalige kustlijn waar te nemen, inclusief mogelijk aanwezige sporen van menselijke benutting ervan. Van belang zijn de aard en ouderdom van de strandzone en zowel de overgang naar de vooroever als de duinvoet. Omdat eventuele menselijke activiteiten aan de kust hoogstwaarschijnlijk geen archeologische laag zullen hebben veroorzaakt, *is de kans op het vooraf detecteren praktisch nihil*. Dit maakt het belang van het doen van waarnemingen tijdens de civieltechnische ontgraving groot. Deze 'ontsluiting op diepte' strekt zich ook uit aan de oostzijde van de spoorlijn. Naar verwachting strekte de subrecente bodembewerking zich namelijk

niet tot deze grote diepte uit en zijn de oorspronkelijke strand- en duinvoetafzettingen nog ongeroerd gebleven.

conclusies

Het plangebied van de spoorwegonderdoorgang heeft een intrigerende landschappelijke evolutie en rijke, gevarieerde historie. Dat de bodem ten oosten van de actueel fungerende spoorlijn grotendeels is omgezet en daarmee ernstig is aangetast, maakt het mogelijk dat hier in archeologisch opzicht volstaan kan worden met een extensieve controle op omvang en diepte. Tenzij er aan deze zijde alsnog waardevolle gronden aanwezig blijken, kan het onderzoek zich hier sterk beperken.

Anders is dit tussen oude en huidige spoortracés in. Met name de Late Prehistorie en de (Vroege) Middeleeuwen, mogelijk inclusief de Romeinse tijd, wekken hier stellige verwachtingen. Vermoedelijk reeds binnen twee meter beneden het maaiveld lijkt de potentie hoog. Hetzelfde geldt het oudste spoorlichaam, al kan deformatie door hoge belasting hier een negatieve rol spelen.

Het noordwestelijke terreindeel behoeft daarom een grondige prospectie door middel van handboringen met een hoog oplossend vermogen, zo nodig gevolgd door een opgravend (proefsleuf) onderzoek.

vervolgtraject

Omdat de grote ontgravingdiepte van het project niet overal een adequaat vooronderzoek toelaat, wordt voorgesteld om - onder goede afspraken - waarnemingen te doen tijdens de civieltechnische ontgraving, met name van de delen beneden plus 1,0 m NAP (dieper dan circa 3,0 m beneden het maaiveld). Hierbij dient rekening te worden gehouden met de omstandigheid dat een basale vorm van geo-archeologisch documenteren mogelijk blijft.

referenties:

- Anscher, T. J. ten & W.J. Bosman, 2010: Vlaardingen- en Enkelgrafcultuur in Velserbroek, gemeente Velsen, *Westerheem-special nummer 2, Vlaardingen-cultuur*, 172-179.
- ARCHIS (*Archeologisch informatiesysteem* in beheer bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort).
- AWN-Velsen (zonder jaar): Veldboekverslagen, Velsen.
- Bosman, W.J. & A. Pavlovic, 1996: *Middeloo; Archeologisch booronderzoek in Driehuis, gemeente Velsen*. Intern rapport Provincie Noord-Holland, Haarlem.
- Bosman, W.J., 1998: *Middeloo Velsen; Vervolgonderzoek Aanvullende Archeologische Inventarisatie*. Santpoort.
- Bosman, W.J., 2005: De schatkamer onder de Jonge Duinen, verstuiwingprojecten en de archeologie van de duinen in Zuid-Kennemerland, In: *Natura*, jaargang 102 no. 5
- Bosman, W.J., In: Rolf Roos (red.) 2009: *Duinen en mensen Kennemerland*. Uitgave Stichting NatuurMedia in samenwerking met PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland.
- Bosman W.J., z.j.: Ongepubliceerd (34 jaar veldboekgegevens). Santpoort.
- Calkoen H.J., 1952: Proefgraving naar overblijfselen van de middeleeuwse burcht te Velsen, *Westerheem* (p. 77-79).
- Calkoen H.J., 1953: Dit gebeurt nog elke dag, *Westerheem* (p. 73).
- Calkoen H.J., 1967: *Velsen. Grepen uit de geschiedenis van een oude woonplaats in Kennemerland*. IJmuiden (p. 51-54)
- Cock, J.K. de, 1980²: *Bijdrage tot de historische geografie van Kennemerland in de Middeleeuwen op fysisch-geografische grondslag*. Arnhem.
- Geest, J. van der, & R. Sierksma (red.), 2002: *Verloren uitzicht; Bloei en teloorgang van het Wijkermeer*. Amsterdam.
- Gemeente Velsen, 2009: *Landschapsbeleidsplan Velsen; Deel ii: Achtergronden, Velsen*.
- Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000* (Staring Centrum 1993, blad 24-25 Zandvoort-Amsterdam).
- Groesbeek, J.W., 1981: *Middeleeuwse kastelen van Noord-Holland; hun bewoners en bewogen geschiedenis*. Rijswijk. p. 81-86.
- Jelgersma, S., J. de Jong, W.H. Zagwijn & J.F. van Regteren Altena, 1970. The coastal dunes of the western Netherlands: geology, vegetational history and archeology. *Mededelingen Rijks Geologische Dienst 21: 93-167*.
- Landscape Architects for SALE, 2001: *Projectenboek Kennemerzoom, Landschap en Cultuurhistorie*. Haarlem/Amsterdam.
- Morren, J., 2002: *Kastelen en buitenplaatsen in Velsen, deel 1*, Santpoort. Huizen (p. 146-156) *Niet geraadpleegd maar verwerkt in Morren 2002:*
- Renaud J., 1949: *Verslag proefopgraving naar het Huis te Velsen*, Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

- Morren, J., 2011: Een proefopgraving naar het Huis te Velsen. In: *Velisena; Velsen in historisch perspectief* (Jaarboek Historische Kring Velsen), Velsen (p.3-16).
- Straat, de, Milieuadviseurs B.V., 2004: *Aardkundige monumenten in de provincie Noord-Holland; Bescherming en behoud van het aardkundig erfgoed*. Arnhem.
- Vons, P., z.j.: 'Dagboeken' (veldverslagen AWN), Velsen.
- Vos, G.A., 1992: *Bodemkaart van Nederland I: 50000, Toelichting bij kaartblad 24 - 25 West, Zandvoort - Amsterdam*. Wageningen.
- Vos, P., R.A. van Eerden en J. de Koning, 2010: *Paleolandschap en archeologie van het PWN duingebied bij Castricum*. Deltares, Utrecht.
- Valk, L. van der, 1992: *Mid- and late Holocene coastal evolution in the beachbarrier area of the Western Netherlands*. Thesis V.U. Amsterdam
- Valk, L. van der, 1996: Coastal barrier deposits in the central Dutch coastal plain, *Meded. Rijks Geol. Dienst*, 57, p. 133-200.